

Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского
Серия «Юридические науки». Том 26 (65). 2013. № 2-2. С. 180-187.

УДК 349.6

**ЗАХИСТ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ НА ЯКІСНУ І БЕЗПЕЧНУ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКУ ПРОДУКЦІЮ ВІД ГЕНЕТИЧНО
МОДИФІКОВАНИХ ОРГАНІЗМІВ: ТЕОРЕТИЧНИЙ ТА ПРАКТИЧНИЙ ВИМІР**

Піддубна Д. С.

*Національний університет «Одеська юридична академія»
м. Одеса, Україна*

У роботі розкривається зміст проблемних питань щодо понять «якість», «безпечність» сільськогосподарської продукції, та аналізується можливість реального захисту прав споживача від генетично модифікованих організмів у галузі продовольчого споживання, що, з урахуванням державних програм та концепцій, становить ключовий елемент складової екологічної безпеки.

Ключові слова: якість, безпечність, сільськогосподарська продукція, споживач, генетично модифіковані організми, екологічна безпека.

Вступ. Врегулювання суспільних відносин шляхом нормотворчого процесу завжди характеризується теоретичним та практичним виміром. Відсутність чіткої системи захисту прав споживачів як у загальному порядку, так і стосовно особливого об'єкту – якісної і безпечної сільськогосподарської продукції з урахуванням вимог часу – без застосування генетично модифікованих організмів, що характеризуються масовим характером розповсюдження, породжує потребу такого дослідження зі сторони наукової спільноти та переходу, втілення, розвитку органічного виробництва (продукції) зі сторони суб'єктів господарювання. Окреслені аспекти зумовлюють надзвичайну актуальність, своєчасність обраної теми, відображають потенційний зв'язок теорії з практичним застосуванням у відповідності до українського законодавства.

Певним проблемним питанням стосовно захисту прав споживачів на якісну і безпечну сільськогосподарську продукцію були присвячені праці таких правників-науківців: Андрейцев В. І., Балюк Г. І., Бредіхіна В. Л., Бринчук М. М., Гетьман А. П., Єрмоленко В. М., Краснова М. В., Кулинич П. Ф., Малишева Н. Р., Мірошніченко А. М., Мунтян В. Л., Носік В. В., Семчик В. І., Статівка А. М., Струтинська-Струк Л. В., Шульга В. М. та інші. Проте розгляд зазначеного аспекту у контексті втілення генетично модифікованих організмів шляхом детального теоретичного та практичного аналізу здійснено не було. Зазначена проблема виокремлює невирішені раніше позиції та визначає подальший науковий напрям пошуку, що досягається шляхом виконання наступних завдань: детальний розгляд понять «якісна» і «безпечна» сільськогосподарська продукція за чинним законодавством; розгляд відповідних положень Закону України «Про захист прав споживачів», норм Цивільного кодексу України, Конституції України, постанов Пленуму Верховного Суду України та Ви-

щого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ тощо; вивчення в сукупності та у системі норм різних галузей права поняття «шкода життю та здоров'ю», враховуючи строки їх прояву та пов'язаність з дією генетично модифікованих організмів; виокремлення інституту позовної давності з урахуванням кумулятивного характеру дії генетично модифікованих організмів; відшкодування упущеної вигоди та моральної шкоди тощо.

Виклад основного матеріалу. В першочерговому порядку варто виокремити позицію переходу до запровадження та масового примінення на міжнародному рівні органічного виробництва. Окреслений факт зумовив потребу врегулювання українського законодавства із визначеного напрямку дослідження з урахуванням світових позицій, тенденцій.

В Україні суспільні відносини, що складаються у галузі споживання товарів, робіт та послуг, регулюються, зокрема, Законом України «Про захист прав споживачів» № 1023-ХІІ від 12 травня 1991 року з подальшими змінами і доповненнями [6].

Аналіз вказаного нормативно-правового акту у багатьох аспектах викликає певне занепокоєння з огляду на захист прав пересічних громадян та виробників органічної сільськогосподарської продукції від генетично модифікованих організмів. Даний аспект зумовлюється недосконалістю та певною непогодженістю стосовно вживаних термінів правового значення.

Закон України «Про захист прав споживачів» закріпив такі поняття, як «споживач – фізична особа, яка придбаває, замовляє, використовує або має намір придбати чи замовити продукцію для особистих потреб, безпосередньо не пов'язаних з підприємницькою діяльністю або виконанням обов'язків найманого працівника» [6]; «реалізація – діяльність суб'єктів господарювання з продажу товарів (робіт, послуг)» [6]; «продавець – суб'єкт господарювання, який згідно з договором реалізує споживачеві товари або пропонує їх до реалізації» [6] і т.ін.

Зокрема, сфера дії даного закону стосується відносин між споживачами товарів, робіт, послуг та виробниками і продавцями товарів, надавачами послуг різних форм власності; прав споживачів та механізмів їх захисту, а також основ реалізації державної політики у сфері захисту прав споживачів.

Дана норма матеріального права пов'язує особу виробника, продавця товарів і надавача послуг з певною формою власності, що, за змістом Цивільного кодексу України [4] та Господарського кодексу України [3], означає, що дані особи є суб'єктами підприємницької діяльності. Проте, на нашу думку, таке обмеження з огляду на відносини, пов'язані із застосуванням генетично модифікованих організмів, є не в повній мірі справедливим, оскільки виробництвом (виробництвом) та продажем як генетично модифікованої, так і органічної сільськогосподарської продукції можуть займатися як суб'єкти підприємницької діяльності, так і фізичні особи – власники і орендарі земельних ділянок у відповідності до положень Земельного кодексу України [2] і Закону України «Про оренду землі» [7]. Таким чином, по відношенню до сфери застосування генетично модифікованих організмів Закон України «Про захист прав споживачів» [6] містить одразу істотну прогалину щодо кола осіб, на яких він поширюється.

Поняття, які застосовуються у зазначеному законі, також не в повній мірі відповідають специфіці відносин, які складаються у сфері визначених організмів [10].

Зокрема, поняття «безпека продукції» розкривається як «відсутність будь-якого ризику для життя, здоров'я, майна споживача і навколишнього природного середовища при звичайних умовах використання, зберігання, транспортування, виготовлення і утилізації продукції» [6]. Проте у контексті досліджуваної теми вбачається справедливим доповнити дане визначення після слів «відсутність будь-якого ризику» словами «(зокрема, відсутність у продукції генетично модифікованих організмів чи компонентів)», оскільки з огляду на кумулятивний характер дії ГМО неможливо визначити безпосередній часовий просторовий зв'язок між ними та негативними впливами на життя, здоров'я і навколишнє природне середовище.

Поняття «недолік» розкривається як «будь-яка невідповідність продукції вимогам нормативно-правових актів і нормативних документів, умовам договорів або вимогам, що пред'являються до неї, а також інформації про продукцію, надану виробником (виконавцем, продавцем)» [6], але при цьому незрозуміло, чи є застосування ГМ-організмів у процесі виробництва продукції недоліком, особливо з огляду на майже повну відсутність нормативно-правових актів і нормативних документів, які б регулювали їх вміст чи показники. З цих же позицій залишається відкритим питання про поняття належної якості товару.

Особливо актуальним постає питання про строк (термін) придатності, оскільки, з огляду на споживчі якості сільськогосподарського товару, він не може бути тривалим. Проте від застосування зазначеної продукції з вмістом ГМО наслідки можуть проявитися через роки, а то й десятки років, чи взагалі через два-три покоління. Очевидно, що на такий тривалий час неможливо подовжити строк споживчої придатності сільськогосподарського товару, і врегулювання даного поняття у співвідношенні до ГМО залишається подальшим напрямом наукового пошуку.

Питання фальсифікованої продукції також залишається невирішеним, постільки в Україні відсутнє нормативне врегулювання маркування продукції, що містить ГМО, а тому будь-яка нібито органічна продукція, що містить ГМО без відповідного маркування, є завідомо фальсифікованою.

Частиною 1 статті 4 зазначеного Закону [6] передбачено, що споживачі під час придбання, замовлення або використання продукції, яка реалізується на території України, для задоволення своїх особистих потреб мають право на: захист своїх прав державою; належну якість продукції та обслуговування; безпеку продукції; необхідну, доступну, достовірну та своєчасну інформацію про продукцію, її кількість, якість, асортимент, а також про її виробника (виконавця, продавця); відшкодування майнової і моральної шкоди, завданої внаслідок недоліків продукції (дефекту в продукції), відповідно до закону; звернення до суду та інших уповноважених державних органів за захистом порушених прав; об'єднання в громадські організації споживачів (об'єднання споживачів).

Дуже важливими з позицій дослідження теми ГМО є права споживача на належну якість продукції (оскільки питання про те, чи є продукція зі вмістом ГМО належною, залишається відкритим); на безпеку продукції, адже однозначна біобезпечність ГМО на сьогоднішній день не доведена; необхідну, доступну, достовірну та своєчасну інформацію про продукцію, її кількість, якість, асортимент, а також про її виробника (виконавця, продавця): по-перше, в Україні відсутнє відповідне маркування продукції з ГМО, а по-друге, не визначено, який обсяг інформації про ГМО є необхідним і

достатнім для розуміння середньостатистичним споживачем наслідків споживання зазначених організмів з огляду на її суперечливість; відшкодування майнової і моральної шкоди, завданої внаслідок недоліків продукції (дефекту в продукції), оскільки факт заподіяння шкоди може відзначатися моментом споживання продукції, що містить ГМО, а шкідливі для здоров'я наслідки можуть проявитися через роки, що значно ускладнює процедуру доказування причинного зв'язку між споживанням ГМО та заподіяної шкоди від такого споживання.

Частиною 2 цієї ж статті Закону України «Про захист прав споживачів» [6] зазначається, що споживачі також мають інші права, встановлені законодавством про захист прав споживачів, проте незрозуміло, який саме обсяг цих прав і як ці права стосуються правовідносин із застосування ГМО.

Статтею 5 Закону України «Про захист прав споживачів» [6] встановлено, що держава забезпечує споживачам захист їх прав, надає можливість вільного вибору продукції, здобуття знань і кваліфікації, необхідних для прийняття самостійних рішень під час придбання та використання продукції відповідно до їх потреб, і гарантує придбання або одержання продукції іншими законними способами в обсязі, що забезпечує рівень споживання, достатній для підтримання здоров'я і життєдіяльності. Зазначені аспекти викликають певне розчарування з огляду на їх декларативність у сфері ГМО. На державному рівні не забезпечено можливості здобуття споживачами відповідних знань, які б давали їм звичним способом усвідомлювати наслідки споживання ГМО для їх життя, здоров'я та навколишнього природного середовища. Відтак, у сфері побуту не формується ґрунт для реального, вільного і свідомого вибору споживачем між органічною продукцією та продукцією, що містить ГМО, і, як наслідок, порушується основне право споживача: знати, що він споживає, і як це відобразиться на його житті, здоров'ї, майбутніх поколіннях.

З цих же позицій декларативно залишається норма про створення державою умов для здобуття споживачами потрібних знань з питань реалізації їх прав.

Аналізуючи більш детально питання права споживача на належну якість продукції у аспекті захисту від ГМО, вказуємо на сумнівну можливість продавцем (виробником) виконати свій обов'язок передати споживачеві продукцію належної якості, а також надати інформацію про цю продукцію, що передбачений ч. 1 ст. 6 Закону України «Про захист прав споживачів» [6]. По-перше, продавець, який продає сільськогосподарську продукцію, що містить ГМО, взагалі може про це не знати або не розуміти, що така продукція може бути шкідливою для життя та здоров'я споживача; по-друге, незрозуміло, яким чином можна притягнути у такому випадку продавця до юридичної відповідальності, оскільки вкрай важко довести, що він свідомо ставився до ГМ-продукції як до неякісної, а з позицій, що окреслювалися раніше, питання, якісна чи неякісна продукція, що містить ГМО, взагалі не вирішене законом; по-третє, об'єктивно неможливо надати інформацію про продукцію, якщо нею зовсім не володіти; по-четверте, виробник, який завідомо, з мотивів власної вигоди, вирощує сільськогосподарську продукцію, що містить ГМО, зовсім не зацікавлений у повідомленні про це споживачу.

Обов'язок продавця (виробника, виконавця) – на вимогу споживача надати йому документи, які підтверджують належну якість продукції з вищезазначених позицій – також вбачається примарним з огляду на принцип виконуваності.

Поняття «гарантійних зобов'язань», яке визначено у ст. 7 Закону України «Про захист прав споживачів» [6], неможливо застосувати до ГМО, а ст. 8 зазначеного нормативно-правового акту [6] в аспекті недоліків, виявлених під час гарантійного строку, взагалі неможливо застосовувати до правовідносин, пов'язаних із придбанням продовольчих товарів, у зв'язку з чим виникає питання про те, яким же чином взагалі захищені права споживача у разі придбання ним продуктів харчування.

Частина 8 статті 8-ї Закону України «Про захист прав споживачів» [6] визначає можливість захисту прав споживача у разі придбання продовольчого товару лише у межах строку придатності товару. Даний строк є преєлюзивним, тобто подовженню не підлягає. Але як же можливо обмежити права споживача на захист своїх прав строком придатності споживчого товару, якщо наслідки дії ГМО проявляються через роки, а то й покоління? Очевидно, що дане нормативне врегулювання зовсім не відповідає вимогам часу, загрозам, пов'язаним з ГМО, та специфіці суспільних відносин у зазначеній сфері.

Право споживача на інформацію про продукцію, її обсяг, встановлений статтею 15 досліджуваного Закону [6]. Зокрема, споживач має право на одержання необхідної, доступної, достовірної та своєчасної інформації про продукцію, що забезпечує можливість її свідомого і компетентного вибору. Інформація повинна бути надана споживачеві до придбання ним товару чи замовлення роботи (послуги). Інформація про продукцію не вважається рекламою.

Інформація про продукцію повинна містити: 1) назву товару, найменування або відтворення знака для товарів і послуг, за якими вони реалізуються; 2) найменування нормативних документів, вимогам яких повинна відповідати вітчизняна продукція; 3) дані про основні властивості продукції, а щодо продуктів харчування – про склад (включаючи перелік використаної у процесі їх виготовлення сировини, в тому числі харчових добавок), номінальну кількість (масу, об'єм тощо), харчову та енергетичну цінність, умови використання та застереження щодо вживання їх окремими категоріями споживачів, а також іншу інформацію, що поширюється на конкретний продукт; 4) відомості про вміст шкідливих для здоров'я речовин, які встановлені нормативно-правовими актами, та застереження щодо застосування окремої продукції, якщо такі застереження встановлені нормативно-правовими актами; 5) позначку про наявність або відсутність у складі продуктів харчування генетично модифікованих компонентів; 6) дані про ціну (тариф), умови та правила придбання продукції; 7) виробник (продавець) у разі виявлення недостовірної інформації про продукцію (якщо вона не шкодить життю, здоров'ю або майну споживача) протягом тижня вилучає цю продукцію з продажу та приводить інформацію про неї до відповідності; 8) дату виготовлення; 9) відомості про умови зберігання; 10) гарантійні зобов'язання виробника (виконавця); 11) правила та умови ефективного і безпечного використання продукції; 12) строк придатності (строк служби) товару (наслідків роботи), відомості про необхідні дії споживача після їх закінчення, а також про можливі наслідки в разі невиконання цих дій; 13) найменування та місцезнаходження виробника (виконавця, продавця) і підприємства, яке здійснює його функції щодо прийняття претензій від споживача, а також проводить ремонт і технічне обслуговування...

Виникає питання про те, а де ж встановлений законом обов'язок повідомити споживача про наявність у продукції продовольчого призначення генетично

модифікованих організмів. Отже, у самому законі встановлені обмеження щодо обізнаності споживача з приводу того, яку саме продукцію він споживає. Всі інші вимоги до інформації про продукцію, які встановлені зазначеною статтею, очевидно, втрачають сенс. Зазначення про те, що «продукти харчування, упаковані або розфасовані в Україні, повинні супроводжуватись інформацією про їх походження», не має жодного відношення до ГМО, оскільки ГМО не має чіткої географії чи просторових обмежень.

Частиною 7 статті 15 Закону України «Про захист прав споживачів» [6] визначено, що у разі, коли надання недоступної, недостовірної, неповної або несвоєчасної інформації про продукцію та про виробника (виконавця, продавця) спричинило: 1) придбання продукції, яка не має потрібних споживачеві властивостей, – споживач має право розірвати договір і вимагати відшкодування завданих йому збитків; 2) неможливість використання придбаної продукції за призначенням – споживач має право вимагати надання у прийняттю короткої, але не більше місяця, строк належної інформації. Якщо інформацію в обумовлений строк не буде надано, споживач має право розірвати договір і вимагати відшкодування збитків; 3) заподіяння шкоди життю, здоров'ю або майну споживача – споживач має право пред'явити продавцю (виробнику, виконавцю) вимоги, передбачені законом, а також вимагати відшкодування збитків, завданих природним об'єктам, що перебувають у його володінні на праві власності або на інших підставах, передбачених законом чи договором.

Але ці приписи, з огляду на відсутність обов'язку виробника (продавця) повідомляти споживача про ГМО, залишаються декларативними і нездійсненними.

Не додає оптимізму і презумпція про те, що «під час розгляду вимог споживача про відшкодування збитків, завданих недостовірною або неповною інформацією про продукцію чи недоброросовісною рекламою, необхідно виходити з припущення, що у споживача немає спеціальних знань про властивості та характеристики продукції, яку він придбаває» [6], оскільки не має значення про те, знає споживач про шкідливість ГМО чи ні, якщо він взагалі не знає про його наявність у продовольчому товарі.

Задля усунення цього недоліку пропонується доповнити пункт 3 частини 2 статті 15 досліджуваного нормативно-правового акту [6] після слів «включаючи перелік використаної у процесі їх виготовлення сировини» словами «зокрема, генетично модифікованих організмів чи компонентів».

Вкрай важливим постає питання реалізації права споживача на відшкодування моральної та матеріальної шкоди внаслідок споживання ГМО, оскільки, по-перше, існують об'єктивні труднощі у доказуванні причинного зв'язку між споживанням ГМО та шкідливими наслідками для життя та здоров'я; по-друге, за українським законодавством не визначено способів відшкодування шкоди, заподіяної життю та здоров'ю споживача внаслідок застосування ГМО (з огляду на часову віддаленість наслідків). З цих позицій вбачається проблемним застосування положень Цивільного кодексу України [4] про відшкодування шкоди, заподіяної каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю фізичної особи, оскільки у сфері ГМО такі наслідки не настають одразу або у близькій часовій перспективі після їх застосування.

Поряд з окресленими недоліками Закону України «Про захист прав споживачів» [6] хотілося б звернути увагу на окремі недоліки судової практики з даного питання.

Зокрема, абз. 2 п. 2 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду цивільних справ за позовами про захист прав споживачів» № 5 від 12.04.1996 року [9] роз'яснює, що Закон України «Про захист прав споживачів» не визначає певних меж своєї дії, що викликає щире здивування з огляду на чітку окресленість сфери дії зазначеного закону у його преамбулі.

Посилання на главу 31 – А Цивільного процесуального кодексу, яке зроблене у абз. 2 п. 4 Постанови, також не витримує критики у зв'язку з набуттям чинності Цивільного процесуального кодексу України в ред. 2004 року [5], в якій така глава відсутня. Застарілим і неактуальним є посилання на Декрет Кабінету Міністрів України «Про державне мито», оскільки на сьогоднішній день діє Закон України «Про судовий збір» [8].

В цілому зазначена Постанова майже не містить практичних роз'яснень щодо захисту прав споживачів у разі придбання продовольчих товарів, обмежуючись лише товарами промислового виробництва.

Висновки. Людина, її життя та здоров'я є складовими елементами екосистеми планети Земля, що очевидно пов'язує її з навколишнім природним середовищем. Хоча такий напрям ще не знайшов свого досконалого закріплення на теренах України, але має природну обґрунтовану позицію, яку потрібно виконувати та зберігати. Зазначені елементи і подальші наукові пошуки є тими визначальними елементами, які повинні бути започатковані з метою втілення, реалізації окреслених властивостей.

Список літератури:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Земельний кодекс України : Закон України від 25.10.2001 № 2768-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 3-4. – Ст. 27.
3. Господарський кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 436-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18, 19-20, 21-22. – Ст. 144.
4. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №№ 40-44. – Ст. 356.
5. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 40-41, 42. – Ст. 492.
6. Про захист прав споживачів : Закон України від 12.05.1991 № 1023-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 30. – Ст. 379.
7. Про оренду землі : Закон України від 06.10.1998 № 161-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 46-47. – Ст. 280.
8. Про судовий збір : Закон України від 08.07.2011 № 3674-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 14. – Ст. 87.
9. Про практику розгляду цивільних справ за позовами про захист прав споживачів : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 12.04.1996 № 5 // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-96>.
10. Піддубна Д. С. Доктринальна закріпленість генетично модифікованих організмів як виокремленого інституту екологічного та земельного права / Д. С. Піддубна // Наукове періодичне видання «Карпатський правничий часопис». – 2013. – Вип. 1 (01). – С. 85-90.

Поддубная Д. С. Защита прав потребителей на качественную и безопасную сельскохозяйственную продукцию от генетически модифицированных организмов: теоретическое и практическое измерение / Д. С. Поддубная // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. – Серия: Юридические науки. – 2013. – Т. 26 (65). № 2-2. – С. 180-187.

В работе раскрывается содержание проблемных вопросов относительно понятий «качество», «безопасность» сельскохозяйственной продукции и анализируется возможность реальной защиты прав потребителя от генетически модифицированных организмов в отрасли продовольственного потребления, что с учетом государственных программ и концепций составляет ключевой элемент составной экологической безопасности.

Ключевые слова: качество, безопасность, сельскохозяйственная продукция, потребитель, генетически модифицированные организмы, экологическая безопасность.

**SECURING OF RIGHTS FOR USERS IS FOR HIGH-QUALITY
AND SAFE AGRICULTURAL PRODUCE FROM THE GENETICALLY MODIFIED
ORGANISMS: THEORETICAL AND PRACTICAL MEASURING**

Piddubna D. S.

National University is the «Odesa law Academy», Odesa, Ukraine

In a near-term order, it costs to select position of passing to introduction and scale application at an international level of organic production. The outlined fact stipulated the necessity of settlement of the Ukrainian legislation from certain direction of research taking into account world positions, tendencies and others like that. In-process maintenance of problem questions opens up in relation to concepts «quality», «unconcern» of agricultural produce and possibility of the real defence of rights for an user is analysed from the genetically modified organisms in industry of food consumption, that taking into account the government programs and conceptions makes the key element of component ecological safety. The base is certain normatively legal an act is Law of Ukraine «On defence of rights for users» and detailed his analysis is given taking into account all blanks in relation to application during defence of rights for users in the field of agricultural produce. Taking into account theoretical positions, questions related to the use of terminology, proper terms, compensation of financial and moral harm, provided with attention and practical aspect – by a way consideration of the proper Decisions of Plenum of Supreme Court of Ukraine. A man, his life and health, is the component elements of ecological system of planet Earth which obviously binds it to the natural environment. Although such direction did not yet find the perfect fixing on the walks of life of Ukraine, but has the natural grounded position which needs to be executed and keep. The noted elements and subsequent scientific searches are those determining elements, which must be the embodiments realization of the outlined properties founded with a purpose.

Key words: quality, safety, agricultural produce, user, genetically modified organisms, ecological safety.